

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โรคพิษสุนัขบ้า หรือโรคกลัวน้ำ (Rabies or hydrophobia) เกิดจากเชื้อไวรัสโรคพิษสุนัขบ้า หรือ ไวรัสเรบีส (Rabies Virus) ในตระกูล Rhabdovirus ซึ่งมีด้วยกัน 2 ชนิด คือชนิดที่เกิดในป่าและในเมือง รังโรคในป่า มีสัตว์ป่าหลายชนิดในตระกูลสุนัข สัตว์แทะ และค้างคาว ส่วนในเมือง รังโรคที่สำคัญ คือ สุนัข พบได้ร้อยละ 88.3 (สิริกาญจน์ พิมลลิขิต และคณะ, 2549) โรคพิษสุนัขบ้าเป็นโรคติดต่อร้ายแรงของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทุกชนิด การติดเชื้อส่วนใหญ่จะเกิดจากการถูกกัดจากสัตว์ที่มีเชื้อในน้ำลาย เมื่อป่วยจนถึงขั้นแสดงอาการแล้ว ไม่สามารถที่จะรักษาให้หายได้ ต้องเสียชีวิตทุกราย โรคนี้สามารถป้องกันได้ด้วยวัคซีน แต่หากฉีดวัคซีนไม่ครบตามเกณฑ์กำหนดตามตารางการฉีดวัคซีนก็ทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตได้ สำนักกระบวนวิชา (2548) มีรายงานว่าพบผู้ป่วยที่สงสัยโรคพิษสุนัขบ้า และได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า เสียชีวิต 1 ราย ในปี 2548 สำหรับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคที่ใช้ในคน ปัจจุบันมีอยู่ 2 แบบ คือการฉีดป้องกันโรคล่วงหน้าในกลุ่มที่เสี่ยงสูง เช่น ผู้ปฏิบัติงานในห้องวิจัยเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า เจ้าหน้าที่ชันสูตรโรค สัตวแพทย์ ผู้ประกอบการบำบัดโรคสัตว์ และการฉีดวัคซีนป้องกันหลังการสัมผัสโรคสำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งวิธีการฉีด ขนาดการฉีด หรือจำนวนครั้งในการฉีด จะแตกต่างกันตามชนิดของวัคซีนที่ใช้ ต้นทุนการฉีดวัคซีนในคนหลังสัมผัสโรค เฉลี่ย 480.08 บาทต่อครั้ง (สุเมธ องคัวรรณดี และคณะ, 2546)

ในแต่ละปีมีค่าใช้จ่ายในการควบคุมป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2543 ได้ใช้งบประมาณในการควบคุมป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าทั้งสิ้น 1,188,446,635 บาท โดยเป็นค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยหลังสัมผัสโรค ถึงร้อยละ 68 และใช้ในการควบคุมป้องกันโรคในสัตว์ ร้อยละ 32 (สุเมธ องคัวรรณดี และคณะ, 2546) ปัจจุบันประเทศไทย มีผู้ถูกสุนัขกัดไม่ต่ำกว่าปีละ 5 แสนคน และเสียค่าใช้จ่ายเฉลี่ยไม่น้อยกว่า 2,000 บาทต่อราย ในแต่ละปีจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าวัคซีนและค่ารักษาพยาบาลผู้ถูกสัตว์กัด ไม่น้อยกว่า 1,000 ล้านบาท เพราะผู้ถูกสุนัขกัดหรือผู้ที่สงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ต้องได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคทุกราย เนื่องจากการฉีดวัคซีนให้กับสัตว์ไม่ได้มีผลที่จะสามารถป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าได้อย่างสมบูรณ์ โดยที่ร้อยละ 3-9 ของสุนัขที่เป็นโรคพิษสุนัขบ้ามีประวัติเคยได้รับวัคซีนมาก่อน และสุนัขที่ได้รับวัคซีนครั้งเดียวก็

ไม่ได้มีแอนติบอดีในระดับป้องกันโรคได้ทุกตัว (Tepsumethanon W. and others, Sage G. and others อ้างใน ทรงศรี เกษมพิมลพร และคณะ, 2549) นอกจากนี้ลูกสัตว์จะมีความไวรับเชื้อไวรัสโรคพิษสุนัขบ้า มากกว่าสัตว์ที่โตเต็มที่แล้ว ในสุนัขจรจัดอายุ 1-3 เดือน พบมีแอนติบอดีต่อเชื้อไวรัสโรคพิษสุนัขบ้า เพียงร้อยละ 13.33 (ทรงศรี เกษมพิมลพร และคณะ, 2549) และยังพบว่าจำนวนผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้า มีสาเหตุจากถูกสุนัขกัดถึงร้อยละ 57.14 (ศิริศักดิ์ ชักนำ และ ประวิทย์ ชุมเกษียร, 2549) ปีที่มีผู้เสียชีวิตสูงสุด คือ ปี พ.ศ. 2523 มีผู้เสียชีวิตทั้งสิ้น 370 ราย หลังจากนั้นผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าได้มีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ แต่ยังคงพบผู้เสียชีวิตในทุกปี นโยบายกระทรวงสาธารณสุข ได้กำหนดให้ตั้งแต่ ปี 2545 เป็นต้นไป ทั่วประเทศต้องไม่มีผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้า แต่จนถึงปัจจุบันยังไม่สามารถกวาดล้างโรคให้หมดไปได้ สำนักระบาดวิทยา (2551) มีรายงานว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2545-2550 ทั่วประเทศ มีผู้ป่วยเสียชีวิต จำนวน 29, 21, 19, 20, 26 และ 13 ราย ตามลำดับ จังหวัดที่พบผู้ป่วยเสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้า ในปี พ.ศ. 2547 และ 2548 ปีละ 1 ราย ซึ่งเป็นผู้ป่วยในเขตอำเภอเมืองทั้ง 2 ราย (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพัทลุง, 2551)

จากสถานการณ์โรคพิษสุนัขบ้าของประเทศ พบว่า ในขณะที่จำนวนผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าลดลง แต่จำนวนผู้ถูกสัตว์กัดที่มารับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้ายังมีอยู่จำนวนมากและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จากในปี พ.ศ. 2524 ทั่วประเทศมีผู้ฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าหลังสัมผัสโรค จำนวน 60,431 ราย และค่อยๆเพิ่มขึ้นจนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 มีจำนวน 95,641 ราย หรือเท่ากับ 165.3 ต่อแสนประชากร และในปี พ.ศ. 2544 เพิ่มขึ้นเป็น 563.5 ต่อแสนประชากร (กองควบคุมโรคระบาด กรมปศุสัตว์, 2545 อ้างใน สุเมธ องคัวรรณดี และคณะ, 2546) ผู้ถูกสัตว์กัดที่มารับการฉีดวัคซีนจะพบมากในช่วงเดือน มกราคม มีนาคม และเมษายน ส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ร้อยละ 69.20 ในผู้ป่วยเด็ก กลุ่มอายุที่ถูกกัดมากที่สุด คือ อายุ 5-9 ปี ร้อยละ 47.7 พบว่าสุนัขที่กัดมีประวัติการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าไม่แน่นอน ร้อยละ 31.3 และสุนัขจรจัดกัด ร้อยละ 24.2 ส่วนใหญ่แพทย์จะให้การรักษาโดยการใช้วัคซีนชนิดฉีดเข้ากล้ามเนื้อ ร้อยละ 55.2 (ศิริกาญจน์ พิมลลิขิต และคณะ, 2549)

แม้จะไม่พบผู้เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าในอำเภอป่าพะยอม ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา แต่จากข้อมูลของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพัทลุง (2551) มีรายงานว่า ในอำเภอป่าพะยอม มีจำนวนผู้ถูกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมกัดที่เข้ารับรักษาในสถานอนามัย และโรงพยาบาลในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขเพิ่มขึ้นทุกปี พบว่า ในปี 2545-2549 อัตราการสัมผัสสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมและถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าของประชาชนในอำเภอป่าพะยอม ที่เข้ารับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสถานพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เท่ากับ 1494.12 (479 ราย), 1515.95

(486ราย), 1606.41 (515ราย), 2068.06 (663 ราย), 2233.38(716 ราย) ต่อแสนประชากร ตามลำดับ แต่ในปี 2550 พบว่ามีอัตราลดลง เหลือ 1762.38 ต่อแสนประชากร (565 ราย) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก อำเภอป่าพะยอมได้เปลี่ยนวิธีการรักษาผู้ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าจากการฉีดวัคซีนเข้ากล้ามเนื้อเป็นการฉีดเข้าในชั้นผิวหนัง (intradermal) และให้บริการเฉพาะในโรงพยาบาลเท่านั้น แต่ถึงอย่างไรอัตราการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าของประชาชนที่เข้ารับการรักษา ก็ยังคงมีอัตราสูง เครื่องข่ายบริการสุขภาพอำเภอป่าพะยอมต้องรับภาระในการดูแลผู้ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าและเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าวัคซีนและค่ารักษาพยาบาลประมาณหนึ่งล้านกว่าบาทต่อปี (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอป่าพะยอม, 2551) จากปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการสูญเสียงบประมาณของประเทศเป็นจำนวนมาก และเกิดผลกระทบต่อประชาชนผู้รับสัมผัสเชื้อที่อาจทำให้ป่วยและเสียชีวิตได้ รวมทั้งสถานพยาบาลต้องรับภาระในการดูแลผู้ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า และรับภาระด้านค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น การทราบถึงลักษณะการกระจายทางระบาดวิทยาของการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ลักษณะการสัมผัสสัตว์นำโรค และการดูแลรักษาผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า จะช่วยให้การวางแผนป้องกันควบคุมการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า และการดูแลรักษาผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้ามีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นจึงมีความสำคัญที่ต้องทำการศึกษาวิจัย

คำถามการวิจัย

1. การสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง มีลักษณะการกระจายเป็นอย่างไร
2. ผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง สัมผัสสัตว์นำโรคลักษณะใด และได้รับการดูแลรักษาอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะการกระจายทางระบาดวิทยาของการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง
2. เพื่ออธิบายถึงการสัมผัสสัตว์นำโรคของผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง
3. เพื่อศึกษาถึงการดูแลรักษาผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาทางระบาดวิทยาเชิงพรรณนา (Retrospective descriptive study) ศึกษาลักษณะการกระจายทางระบาดวิทยาของการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ตามลักษณะบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ และที่อยู่อาศัย การกระจายตามสถานที่ ได้แก่ เขตพื้นที่ตำบล อำเภอ และจังหวัด การกระจายตามเวลา ได้แก่ วันที่ และเดือนที่สงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า และอธิบายถึงการสัมผัสสัตว์นำโรคของผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ตามตำแหน่งของร่างกายที่สัมผัสสัตว์นำโรค สาเหตุของการสัมผัสสัตว์นำโรค ลักษณะการสัมผัสสัตว์นำโรค และลักษณะของสัตว์นำโรคที่สัมผัส และศึกษาถึงการดูแลรักษาผู้ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ประชากรที่ศึกษา คือ ผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ที่อาศัยอยู่ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ซึ่งมีชื่อตามทะเบียนราษฎรของอำเภอป่าพะยอม และเข้ารับการรักษานในสถานีนอนามัย หรือโรงพยาบาลของรัฐในเขตอำเภอป่าพะยอม ในปี พ.ศ. 2550 จำนวนทั้งหมด 565 คน ทำการศึกษาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-กันยายน 2551 ดำเนินการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในเดือนมิถุนายน-สิงหาคม 2551

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

ลักษณะการกระจายทางระบาดวิทยา หมายถึง การกระจายของการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ตามลักษณะของบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ และที่อยู่อาศัย การกระจายตามสถานที่ ได้แก่ เขตพื้นที่ตำบล อำเภอ และจังหวัด และการกระจายตามเวลา ได้แก่ วันที่ และเดือนที่สงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า

การสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า หมายถึง การที่ร่างกายหรืออวัยวะที่มีบาดแผลของคนสัมผัสกับน้ำลาย เลือด หรือสารคัดหลั่งจากร่างกายของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีเชื้อหรือสงสัยว่ามีเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า เนื่องจากการกัด การข่วน หรือการเลีย ของสัตว์เหล่านั้น หรือกินอาหารดิบที่ปรุงจากสัตว์หรือผลิตภัณฑ์จากสัตว์ที่เป็นโรคพิษสุนัขบ้า

การสัมผัสสัตว์นำโรค หมายถึง การที่ร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งของคนสัมผัสกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เนื่องจากการถูกสัตว์กัด ข่วน หรือถูกเลีย หรือการสัมผัสสัตว์ในลักษณะอื่น

ผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า หมายถึง ประชาชนในอำเภอป่าพะยอมที่มีชื่อตามทะเบียนราษฎรและอาศัยอยู่ในเขตอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ซึ่งสัมผัสกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่สงสัยว่ามีเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า แต่ไม่สามารถทำการพิสูจน์ได้ว่ามีเชื้อ รวมถึงสัมผัสสัตว์ที่หนีหาย และสัตว์ที่ไม่ทราบประวัติ และเป็นผู้ที่ได้เข้ารับการรักษานในสถานีนอนามัย หรือโรงพยาบาลของรัฐในอำเภอป่าพะยอม ด้วยลักษณะอาการที่น่าสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า

คือ การที่ผิวหนังหรืออวัยวะที่มีบาดแผล สัมผัสกับน้ำลาย เลือด หรือสารคัดหลั่งจากร่างกายของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม อันเนื่องมาจากการกัด การข่วน การเลีย หรือการถูกสัมผัสจากสัตว์ในลักษณะอื่น

การดูแลรักษา หมายถึง การดูแลเอาใจใส่ต่อสุขภาพของผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า และการรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วย ซึ่งมี 2 แบบ คือ 1.การดูแลรักษาตนเองของผู้ที่สงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ได้แก่ การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าก่อนสัมผัสสัตว์นำโรค การล้างแผล และการใส่ยาฆ่าเชื้อก่อนพบเจ้าหน้าที่สาธารณสุข การกักขังสัตว์นำโรคเพื่อติดตามดูอาการ และการส่งหัวสัตว์นำโรคที่สัมผัสตรวจหาเชื้อ 2.การดูแลรักษาโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ได้แก่ การฉีดอิมมูโนโกลบูลิน (RIG) การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า และสถานพยาบาลที่ให้การดูแลรักษา

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หมายถึง เจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นบุคลากรทางด้านการแพทย์ หรือด้านการสาธารณสุข ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการบริการสุขภาพ การรักษาพยาบาล หรือการดูแลสุขภาพทั่วไปของประชาชน ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาล หรือสถานอนามัย เช่น แพทย์ พยาบาล นักวิชาการสาธารณสุข เจ้าหน้าที่บริหารงานสาธารณสุข เจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชน เป็นต้น

การฉีดวัคซีนครบตามเกณฑ์ หมายถึง การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าครบเกณฑ์ กำหนดตามตารางการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าของประเทศไทย โดยเข็มแรกฉีดตั้งแต่วันที่แรกที่สงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า แยกเป็นชนิดฉีดเข้ากล้ามเนื้อ (intramuscular) ซึ่งต้องฉีดในวันที่ 0, 3, 7, 14 และ 28 หรือ 30 และชนิดฉีดเข้าในชั้นผิวหนัง (intradermal) ฉีดในวันที่ 0, 3, 7, 30 และ 90 หรือ ฉีดเพียง 3 เข็ม ในกรณี สัตว์นำโรคที่สัมผัสมีอาการปกติและไม่ตายภายใน 10 วัน โดยนับตั้งแต่วันที่สัมผัสสัตว์ หรือ ฉีดกระตุ้น 1 เข็ม ในรายที่เคยได้รับวัคซีนเซลล์เพาะเลี้ยงมาแล้วอย่างน้อย 3 เข็ม ภายใน 6 เดือน หรือ ฉีดกระตุ้น 2 เข็ม ในวันที่ 0, 3 ในรายที่เคยได้รับวัคซีนเซลล์เพาะเลี้ยงมาแล้วอย่างน้อย 3 เข็ม เป็นระยะเวลาเกิน 6 เดือน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

- 1.หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำผลการศึกษาไปใช้ในการวางแผนป้องกันควบคุมการสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง
2. เครือข่ายบริการสุขภาพและสถานพยาบาล นำผลการศึกษาไปใช้ประกอบการกำหนดรูปแบบการบริการและการดูแลรักษาผู้ที่ถูกสงสัยว่าสัมผัสเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป